

Ks. Florian Lempa

PROBLEM ROLI OBROŃCY WĘZŁA W PROCESIE O NIEWAŻNOŚĆ MAŁŻEŃSTWA WEDŁUG KPK Z 1983 ROKU

W najnowszej literaturze dotyczącej obrońcy węzła występują różne ujęcia jego roli w procesie o nieważność małżeństwa. Można na ten temat przytoczyć takie chociażby opinie, jak: obrońca węzła jest *quasi* stroną, stroną interweniującą, stroną zastępczą, pomocnikiem sędziego przewodniczącego, reprezentantem strony pozwanej, organem kontroli sądowej¹. Jest rzeczą oczywistą, że z przyjęciem takiej, czy innej opcji, łączy się w sposób naturalny praktyczne podejście do tego urzędu oraz niebezpieczeństwo potraktowania go w sposób instrumentalny czy stronniczy. Wydaje się, że rolę obrońcy węzła w procesie o nieważność małżeństwa wyznaczają z jednej strony uprawnienia i obowiązki, które określają wykonywanie jego urzędu, a z drugiej strony jego pozycja prawna wobec osób uczestniczących w procesie i relacja do dwóch głównych zasad procesowych, jakimi są zasada równouprawnienia stron w procesie oraz zasada kontradykcji.

1. Pojęcie urzędu obrońcy węzła

Urząd kościelny w rozumieniu kan.145 §1 KPK z 1983 roku jest jakimkolwiek ustanowionym na stałe zadaniem z postanowienia czy to Bożego, czy kościelnego dla realizacji celu duchowego. Jednym z takich stałych zadań z ustanowienia kościelnego jest właśnie urząd obrońcy węzła, powołany do istnienia mocą konst. "Dei miseratione" Benedykta XIV z dnia

---

¹ Zob. F. Della Rocca, *Appunti sul processo canonico*, Milano 1960, s.39-41; M. Bonnet, *Le défenseur du lien*, w: „*Les cahiers du droit ecclesiale*”, 4(1987) nr 2, s.65-80; T. Pieronek, *Udział obrońcy węzła w procesie małżeńskim*, „*Kościół i prawo*”, t.VI, Lublin 1989, s.91-102; K. Ludicke, *Kommentar zum kan. 1431-1432*, w: *Munsterischer Kommentar zum Codex Iuris Canonici, unter besonderer Berücksichtigung der Rechtslage in Deutschland, Österreich und der Schweiz, herausgegeben von Klaus Ludicke*, t.III, Essen 1990; Z. Grocholewski, *Quisnam est pars conventa in causis nullitatis matrimonii?*, „*Periodica de re morali, canonica, liturgica*”, 79(1990), s.357-391; A. Dziega, *Strony sporu w kanonicznym procesie o nieważność małżeństwa*, Warszawa 1994.

3 XI 1741 roku². KPK z 1983 roku określa go bardzo zwięźle w kan.1432. Według rzezonego kanonu obowiązkiem obrońcy węzła, (który powinien być ustanowiony w każdej diecezji dla spraw, w których chodzi o nieważność świąceń albo o nieważność lub rozwiązanie małżeństwa) jest proponowanie i przedstawianie wszystkiego, co w sposób rozumny może być przytoczone przeciw nieważności lub rozwiązaniu.

Należy zauważyć, że zamieszczone w kan.1432 KPK z 1983 roku sformułowanie urzędu obrońcy węzła odbiega zarówno od tego, które zawierał tekst kan.1586 KPK z 1917 roku, jak również od licznych sugestii nadesłanych do Papieskiej Komisji do spraw Rewizji KPK na etapie konsultacji schematu "De iudiciis in genere et in specie" z 3 XI 1976 (zob. Comcan. 1976, s.183). Świadczy ono o tym, że najwyższy prawodawca kościelny przychylił się do opinii konsultorów, którzy uznali tekst kan.1586 za zbyt lakoniczny (constituatur in diocesi ... defensor vinculi... pro causis, in quibus agitur de vinculo sacrae ordinationis aut matrimonii) i poszli dalej w określeniu tego urzędu, niż sugerowały to rezultaty przeprowadzonej konsultacji, dowodzące potrzeby zdefiniowania urzędu obrońcy węzła przynajmniej jako obowiązku złożenia "votum pro rei veritate" (nawiasem mówiąc wszyscy, którzy mają udział w sprawie, muszą działać pro rei veritate). W sformułowaniu kan.1432 KPK z 1983 roku należy także upatrywać pozytywną odpowiedź Papieskiej Komisji do spraw Rewizji KPK na wcześniejszą sugestię papieża Piusa XII, wyrażoną w przemówieniu do audytorów Roty Rzymskiej w dniu 2 października 1944 roku. Wówczas papież powiedział między innymi, że: "Do obrońcy węzła należy bronić istnienia lub trwałości węzła małżeńskiego, jednakże nie na sposób absolutny, lecz podporządkowany celowi procesu, którym jest poszukiwanie i osiągnięcie obiektywnej prawdy"³. Należy ponadto zauważyć negatywny charakter kan.1432 KPK z 1983 r. Znajdujemy w nim bowiem słowa: "qui officio tenetur proponendi et exponendi omnia quae rationabiliter adduci possint

---

² CIC Fontes, t.I, n.318.

³ Pius XII, *Allocutio ad praelatos auditores ceterosque officiales et admnistros Tribunalis S. Romanae Rotae necnon eiusdem Tribunalis advocatos et procuratores*, z 4.X.1944 roku, w: AAS 36(1944), s.283: "Al Difensore del vincolo spetta di sostenere la esistenza ovvero la continuazione del vincolo coniugale, non pero in modo assoluto, ma subordinamente al fine dei processo, che e la ricerca e il risultamento della verita oggettiva".

adversus nullitatem vel solutionem", a nie, jak wynikałoby to z nazwy "defensor vinculi" wyrażenie: "qui officio tenentur proponendi et exponendi omnia quae rationabiliter adduci possint pro validitate". Nie jest to szczegól bez znaczenia, ponieważ zgodnie z przepisem kan. 1060 KPK, w wątpliwości małżeństwo należy uważać za ważne, dopóki nie udowodni się czegoś przeciwnego. W konsekwencji więc do obrońcy węzła należy wykazanie, że przytoczone argumenty za nieważnością lub rozerwalnością małżeństwa są bezpodstawne lub nie zostały wystarczająco poparte dowodami, a nie bezpośrednia obrona jego ważności.

Z kolei postawienie obrońcy węzła przez prawodawcę wymogu, by w poszukiwaniu tego wszystkiego, co może poddać w wątpliwość nieważność lub rozerwalność małżeństwa, postępował "rationabiliter", czyli rozumnie, oznacza, że jego argumentacja nie powinna mieć charakteru hipotetycznego, lecz wynikać z faktów. Dlatego powinien on usilnie dążyć do ich rzetelnego ustalenia.

Czynności obrońcy węzła małżeńskiego nie mogą także przybrać formy sprzeciwu wobec powództwa za wszelką cenę. Obrońca węzła powinien współdziałać ze wszystkimi członkami trybunału do rzetelnego zbadania słuszności skargi i wyświetlenia obiektywnej prawdy. Powinien on czuwać nad jej dochodzeniem bez względu na to, czy ta prawda znajdzie się po stronie ważnie, czy też nieważnie zawartego małżeństwa. Prowadzona przez niego obrona nie może być ponadto sztuczna, gdyż wtedy zaciemniałaby całą sprawę utrudniając jej wyświetlenie.

Jan Paweł II dwukrotnie zwrócił uwagę na rolę obrońcy węzła w procesie o stwierdzenie nieważności małżeństwa podczas swoich przemówień do Rady Rzymskiej w dniu 28 stycznia 1982 roku⁴ i w dniu 25 stycznia 1988⁵. W ostatnim z tych przemówień Ojciec św. wyszczególnił cztery podstawowe zadania, jakie składają się na urząd obrońcy węzła: 1) czuwanie nad tym, żeby proces przebiegał zgodnie z przepisami prawa, czyli, żeby rzetelnie zbierano dowody i nie pomijano tych, które mogłyby posłużyć do obrony węzła małżeńskiego; 2) dbanie o to, żeby w procesie znalazła aplikację prawdziwa nauka o naturze ludzkiej i małżeństwie z uwzględnieniem

---

⁴ AAS 74(1982), s.453.

⁵ AAS 80(1988), s.1178-1185.

nauczania Urzędu Nauczycielskiego Kościoła i uznanej jurysprudencji; 3) proponowanie i przedstawianie wszystkich argumentów, które rozumnie mogłyby zostać przytoczone przeciwko nieważności małżeństwa; 4) zaskarżanie zgodnie z przepisami prawa wyroków, które wydawałyby się jemu nieważne lub wnoszenie apelacji od wyroków niesprawiedliwych z punktu widzenia swojego urzędu. Innymi słowy obrońca węzła powinien uczynić wszystko, żeby małżeństwo było deklarowane za niebyłe wyłącznie po poważnym zbadaniu sprawy, przeprowadzonym zgodnie z przepisami prawa i ze szczególnym uwzględnieniem Urzędu Nauczycielskiego Kościoła i jurysprudencji zwłaszcza Stolicy Apostolskiej.

2. Szczegółowe uprawnienia obrońcy węzła w procesie o nieważność małżeństwa

1) Prawo wglądu do akt sądowych

Zgodnie z przepisem kan.1678 §1, n.2 obrońca węzła występujący w procesie o nieważność małżeństwa ma prawo przejrzenia akt sądowych, chociażby nie były ogłoszone i zapoznania się z dowodami przedłożonymi przez strony. Na akta sądowe składają się decyzje administracyjno-sądowe, np. postanowienia o wezwaniu stron, świadków, które tworzą tzw. akta procesowe oraz akta sprawy zawierające materiał dowodowy, np. zeznania stron i świadków, czy orzeczenia biegłych.

Z treści kan.1678 §1, n.2 wynika, że obrońca węzła ma prawo znać całą zawartość akt sądowych w każdym stadium postępowania sądowego (od skargi po wyrok). Przedmiotem jego wglądu są przede wszystkim dokumenty, dowody i załączniki, składane do sprawy. Obrońca powinien je zbadać pod kątem ich autentyczności i przydatności do wyświetlenia obiektywnej prawdy.

2) Prawo do bycia wezwanym do udziału w czynnościach procesowych

W sprawach o nieważność małżeństwa obrońca węzła powinien być zawsze powiadamiany o czynnościach procesowych, w których ma prawo wziąć udział. Brak wezwania obrońcy węzła do sądu pociąga za sobą w takim wypadku nieważność akt, chyba że sam, chociaż nie wezwany, faktycznie był

obecny, albo przynajmniej mógł wypełnić swoje zadanie przez zapoznanie się z aktami przed wyrokiem (por. kan.1433). Gdy chodzi o ten ostatni wyjątek, o wypełnieniu zadania można będzie mówić wszakże dopiero wtedy, jeżeli obrońca węzła zdoła przed wyrokiem na podstawie otrzymanych akt wyrazić ustnie lub pisemnie swoje uwagi i złożyć wnioski, które uzna za konieczne lub pożyteczne do należytego wyświetlenia prawdy o istnieniu lub nieistnieniu małżeństwa.

Należy zauważyć, że kan.1434 w odróżnieniu od kan.1587 §1 KPK z 1917 roku przewiduje nie jeden, lecz dwa prawne wyjątki sanujące brak wezwania do sądu obrońcy węzła, który z zasady powoduje nieważność akt. Drugi z nich, tj. wypełnienie zadania przez zapoznanie się z aktami sądowymi przed wyrokiem, stanowi kodeksowe novum. Dzięki niemu nastąpiło dalsze złagodzenie prawa w kierunku sprowadzenia do minimum liczby nieważnych postępowań sądowych.

W myśl przepisu kan.1507 §1 obrońca węzła powinien być wezwany do sądu wraz ze stronami dla zawiązania sporu. Zawiadomienie o pozwie powinno być dokonane przez pocztę lub w inny sposób, który jest najpewniejszy, z zachowaniem przepisów prawa partykularnego, a fakt zawiadomienia i jego sposób należy odnotować w aktach (kan.1509 §1 i 2).

3) Prawo do wysłuchania

Według przepisu kan.1434, n.1, jeżeli prawo nie zastrzega inaczej, ilekroć ustawa nakazuje, aby sędzia wysłuchał strony albo jedną z nich, należy również wysłuchać i obrońcę węzła, jeżeli występuje w procesie. W procesie zatem o stwierdzenie nieważności małżeństwa, w którym obrońca węzła występuje w obronie węzła małżeńskiego, przysługuje mu prawo do bycia wysłuchanym przez sędziego zawsze wtedy, gdy ustawa przyznaje je stronom albo przynajmniej jednej z nich, nawet jeżeli norma prawna nie mówi o nim w sposób wyraźny, tj. z nazwy. W grę wchodzi tu następujące wypadki: 1) sprawa wyłączenia jakiejś osoby z udziału w procesie (np. sędziego)⁶, o ile wyłączenie nie dotyczy samego obrońcy węzła; 2) sprawa udania się sędziego poza swoje terytorium celem zebrania dowodów

---

⁶ Kan.1451 §1 KPK z 1983 r.

(kan.1469 §2); 3) nominacji ekspertów z inicjatywy sędziego (kan.1575); 4) wizji lokalnej lub oględzin sądowych (kan.1582); 5) sprawy wypadkowej (kan.1589 §1); 6) uchylenia lub poprawienia wyroku przedstanowczego (kan.1591); 7) ponownego przesłuchania tych samych świadków po zamknięciu postępowania dowodowego lub innych świadków albo dopuszczenia innych dowodów (kan.1600 §1, n.2).

Przyznanie obrońcy wężła w procesie o nieważność małżeństwa prawa do wysłuchania przez sędziego w takim zakresie, jaki posiadają strony, nie oznacza jedynie prawa do biernego zapoznania się przez obrońcę wężła z wnioskami lub rozważaniami sędziego. Sędzia ma obowiązek zapytania obrońcę wężła o jego punkt widzenia w przewidzianych prawem wypadkach oraz umożliwienia mu sformułowania i wyrażenia opinii, z którą powinien się rzeczywiście zapoznać.

4) Prawo do przedstawienia zagadnień (punktów)

Kan.1533 stanowi, że strony, rzecznik sprawiedliwości i obrońca wężła mogą przedstawić sędziemu zagadnienia, co do których strona ma być przesłuchana. To samo prawo znajduje zastosowanie w stosunku do świadków (kan.1552 §2). Obrońca wężła, który żąda przesłuchania świadków, powinien w wyznaczonym przez sędziego terminie przedstawić sędziemu punkty zagadnień, na które oczekuje odpowiedzi. Inaczej z mocy samego prawa uważa się wniosek za porzucony.

5) Prawo do udziału w przesłuchaniu stron, świadków i biegłych

Zgodnie z postanowieniem kan.1678 §1, n.1 obrońca wężła ma prawo być obecny podczas przesłuchania stron, świadków i biegłych w procesie o nieważność małżeństwa, z zachowaniem przepisu kan.1559, czyli o ile postępowanie sądowe nie jest tajne. Prawo określone w kan.1678 §1, n.1 suponuje czynny udział obrońcy wężła w przesłuchaniu. Nie wolno mu jednak w myśl przepisów kan.1561 i 1534 bezpośrednio pytać przesłuchiowanych, lecz za pośrednictwem sędziego lub jego zastępcy, chyba że prawo partykularne zastrzega inaczej.

6) Prawo do składania wniosków

Obróńca wężła biorący udział w procesie o nieważność małżeństwa podobnie jak strony (kan.1434 n.2), może wnioskować do sędziego o podjęcie przez niego określonych czynności procesowych.

Zgodnie z przepisami prawa wolno mu:

- 1) prosić o odroczenie terminów zarówno zawitych (ich upływ powoduje wygaśnięcie uprawnień), jak i terminów sądowych umownych (kan.1465 §§ 1 i 2);
- 2) wnioskować o usunięcie przez sędziego, za pomocą dekretu, pełnomocnika lub adwokata (kan.1487);
- 3) wnioskować o zmianę zakresu sporu w drodze wydania nowego dekretu (kan.1514);
- 4) złożyć wniosek o nominację zaproponowanych biegłych wnioskować o usunięcie przez sędzimego, za pomocą dekretu, (kan.1575);
- 5) domagać się zmiany dekretu lub wyroku przedstanowczego (kan.1591);
- 6) prosić o ponowne przesłuchanie tych samych świadków lub innych albo dopuszczenie innych dowodów, po zamknięciu postępowania dowodowego (kan.1600 §1 n.2).

7) Prawo i obowiązek do przedstawienia uwag przedwyrokowych

W pierwszej instancji obrońca wężła sporządza swoje uwagi przedwyrokowe na żądanie sędziego, który uznał z akt i dowodów sprawę za całkowicie wyjaśnioną. Żądanie to może nastąpić 1) po otrzymaniu głosów obrończych stron; 2) po upływie użytecznego czasu wyznaczonego stronom na ich przedstawienie; 3) oświadczeniu stron, że zdają się one na wiedzę i sumienie sędziego (kan.1606).

W drugiej instancji obrońca wężła ma obowiązek przedstawić swoje uwagi przedwyrokowe, jeżeli w pierwszej instancji wyrok zapadł za nieważnością małżeństwa (kan.1682 §2).

Uwagi przedwyrokowe obrońcy wężła powinny obejmować wypowiedzi co do stanu sprawy, stanu prawnego i stanu faktycznego i być sporządzone na piśmie.

8) Prawo wniesienia apelacji od wyroku do wyższego sędziego

Poprzedni KPK dla Kościoła łacińskiego nakładał na obrońcę wężła bezwzględny obowiązek apelacji od pierwszego wyroku orzekającego nieważność małżeństwa (por. kan.1986). W wypadku zlekceważenia go sędzia miał obowiązek przymuszenia obrońcy wężła swoją powagą do jego wypełnienia.

Gdy chodzi o KPK z 1983 roku, prawodawca jak wiemy postanawia w kan.1682 §1, że wyrok orzekający za pierwszym razem nieważność małżeństwa, wraz z apelacjami, jeżeli takie są, i pozostałymi aktami sądowymi, należy przesłać z urzędu do trybunału apelacyjnego w ciągu dziesięciu dni od ogłoszenia wyroku. Z takiego sformułowania kan.1681 wynika, że na obrońcy wężła małżeńskiego nie ciąży obecnie bezwzględny obowiązek apelacji od wyroku I instancji orzekającego nieważność małżeństwa. Przysługuje mu natomiast prawo apelacji zgodnie z przepisem kan.1628, czyli, jeżeli uzna on taki wyrok za krzywdzący z punktu widzenia dobra publicznego.

9) Prawo do zaskarżenia nieważnego wyroku

Prawo do zaskarżenia nieważnego wyroku orzekającego nieważność małżeństwa przysługuje obrońcy wężła na podstawie przepisu kan.1626 §1. Zaskarżenie nieważności wyroku może mieć zastosowanie wtedy, gdy wydany wyrok jest dotknięty wadą nieważności nieusuwalnej (kan.1620), np. sędzia wydał wyrok pod wpływem przemocy lub ciężkiej bojaźni.

10) Prawo do zrzeczenia się apelacji

Obrońca wężła może w myśl przepisu kan.1636 §2 zrzec się apelacji wniesionej przez obrońcę wężła trybunału niższej instancji. Należy w tym miejscu zwrócić uwagę na różnicę, jaka zachodzi między pojęciem "zrzeczenie się apelacji" (renuntio apelationis) i "zaniechanie apelacji" (desertatio appellationis). Prawo do zrzeczenia się apelacji przysługuje wyłącznie obrońcy wężła wyższego trybunału (zob. art. 221 §2 *Provida Mater* i wypowiedź Papieskiej Komisji Interpretacyjnej z dnia 26 czerwca 1947 roku). Należy pamiętać, że zrzeczenie się przez obrońcę wężła apelacji nie jest w stanie

przeszkodzić w ewentualnej rewizji pierwszego wyroku orzekającego nieważność małżeństwa (por. kan.1682 §1).

3. Pozycja prawna obrońcy wężła wobec stron biorących udział w procesie o nieważność małżeństwa i sędziego

Bp Tadeusz Pieronek, w artykule zatytułowanym "Udział obrońcy wężła w procesie małżeńskim" zauważa, że KPK z 1983 roku nie rozstrzyga formalnie sporu obracającego się wokół pytania, czy obrońca wężła, a także rzecznik sprawiedliwości mogą być uważani za strony w procesie, niemniej, ogólnie rzecz biorąc i pomijając kwestie teoretyczne, rzeczowo i procesowo zostali oni jego zdaniem zrównani ze stronami procesowymi⁷.

Powstaje pytanie, czy to zrównanie w prawach ze stronami, podkreślone mocno w kan.1434, upoważnia do utożsamienia obrońcy wężła z jakąś stroną w procesie o nieważność małżeństwa. Pokusa takiego utożsamienia obrońcy wężła ze stroną pozwaną pojawia się bardzo szybko w sytuacji, gdy oboje małżonkowie nie tylko powód – zgodnie twierdzą, że ich małżeństwo jest nieważne z jakiegoś określonego tytułu. Zdaniem niektórych teoretyków prawa, jeżeli formalnie pozwany współmałżonek strony powodowej nie sprzeciwia się tezie powoda, albo – co więcej – popiera jego twierdzenie o nieważności małżeństwa, zakwestionowana zostaje fundamentalna zasada kontradycji. Gdy zatem obydwój małżonkowie stoją po stronie tej samej tezy, że ich małżeństwo jest nieważne z konkretnego tytułu, rolę strony pozwanej lub przynajmniej jej reprezentanta, pełni ich zdaniem w imię zachowania zasady kontradycji, obrońca wężła.

Czy obrońca wężła w sytuacji braku kontradycji między małżonkami w procesie o nieważność małżeństwa może być uznany za stronę pozwaną?

Krytyczną ocenę poglądu, że obrońca wężła może być uznany za stronę pozwaną przeprowadził abp Zenon Grocholewski. W swoim artykule pod tytułem "Quisnam est pars conventa in causis nullitatis matrimonii?" rzeczony Autor stwierdził, że obrońca wężła nie może być prawdziwą stroną pozwaną, ponieważ:

---

⁷ T. Pieronek, dz. cyt., s.96-97.

- 1) do obrońcy wężła nie należy przestrzeganie lub nie zobowiązań małżeńskich;
- 2) strona pozwana musi istnieć poza procesem, tymczasem obrońca nie istnieje poza nim, lecz jest ustanawiany tylko do tego, żeby interweniował w procesie;
- 3) obrońca wężła nie jest związany skutkami procesu;
- 4) KPK mówi o obrońcy wężła nie w części dotyczącej stron, lecz w tej, w której traktuje o urzędnikach trybunału.

Do przytoczonych argumentów przemawiających przeciw uznaniu obrońcy wężła za stronę pozwaną w procesie małżeńskim, można dodać jeszcze następujące:

- 1) skarga nie jest skierowana przeciwko niemu;
- 2) strony w procesie małżeńskim działają w interesie osobistym, którym jest stwierdzenie stanu wolnego albo istnienia ważnego związku małżeńskiego, a obrońca wężła stoi na straży dobra publicznego, jakim jest świętość i nierozzerwalność ważnego małżeństwa;
- 3) prawodawca wyraźnie odróżnia w KPK strony procesowe od obrońcy wężła małżeńskiego, aczkolwiek z zasady przyznaje te same uprawnienia obrońcy wężła, co stronom (por. kan.1434);
- 4) na obrońcy wężła ciążyą obowiązki, których nie mają strony: pisemne opracowanie i przedstawienie trybunałowi uwag przedwyrokowych (obrończych);
- 5) za wykonane czynności urzędowe obrońca wężła otrzymuje wynagrodzenie, które nie przysługuje stronom;
- 6) obrońca wężła nie może wprowadzić sprawy do sądu; inaczej mówiąc nie może zgłosić skargi wzajemnej (por. kan.1494 §1)⁸.

Biorąc pod uwagę przedstawione argumenty, należy więc odpowiedzieć przecząco na postawione pytanie, czy obrońcę wężła można uznać za stronę pozwaną w procesie małżeńskim.

Powiedziane zostało wcześniej, że niektórzy kanoniści upatrują rolę obrońcy wężła w procesie o nieważność małżeństwa w pełnieniu zadania

---

⁸ M.J. Arroba Conde, *Diritto processuale canonico*, Roma 1994, s.199: "iniziativa processuale del difensore del vincolo e piu limitata in quanto non gli e riconosciuta la possibilita di introdorre la causa. La sua posizione e quella di parte conventa e in region di essa ha iniziativa per presentare eccezioni e prove".

reprezentacji strony pozwanej (konstrukcja tej roli jest dosyć misterna). Odrzucają oni bowiem tradycyjną tezę, podtrzymaną przez prawodawcę kościelnego w KPK z 1983 r., że stroną pozwaną w procesie o nieważność małżeństwa jest współmałżonek powódki lub współmałżonka powoda. Przyjmują zaś, że rzeczywistą stroną pozwaną jest kompetentny autorytet kościelny (abp Z. Grocholewski⁹) albo Kościół (K. Ludicke¹⁰, A. Dziega¹¹). Tak rozumianą stroną pozwaną reprezentuje ich zdaniem w procesie o nieważność małżeństwa obrońca węzła, którego z tej racji można nazwać co najwyżej *quasi* stroną. Sądzą oni, że taka koncepcja strony pozwanej i roli obrońcy węzła najlepiej rozwiązuje problem kontradycji w procesie o nieważność małżeństwa, gdy oboje małżonkowie zgodnie twierdzą, że z jakiegoś konkretnego powodu ich małżeństwo jest nieważne. Czy jednak obrońca węzła jest reprezentantem kompetentnego autorytetu kościelnego albo Kościoła? W odpowiedzi na postawione pytanie, należy stwierdzić, że słuszności takiej koncepcji przeczy przede wszystkim fakt, iż obrońca węzła w procesie o nieważność małżeństwa podejmuje czynności procesowe zawsze we własnym imieniu. Zatem w stosunku do niego nie może być aplikowana teoria reprezentacji, jak to np. ma miejsce w wypadku rodziców albo opiekunów lub kuratorów, którzy występują w sądzie w imieniu małoletnich i pozbawionych używania rozumu (kan.1478 §1); kuratorów dla pozbawionych zarządu majątkiem, czy nie używających w pełni rozumu (kan.1478 §4), a zwłaszcza ustawowo uznanych przedstawicieli osób prawnych (kan.1480 §1). Kolejne zastrzeżenie dla przedstawianego rozwiązania budzi fakt, że wskazany kompetentny autorytet kościelny nie spełnia wymogu konkretności strony pozwanej. Z całą pewnością nie mógłby nim być biskup diecezjalny lub inny ordynariusz zrównany z nim w prawie, ponieważ zachodziłaby sprzeczność z zasadą prawa *nemo iudex in sua propria causa*. Kościół zaś nie może być uznany za stronę powodową w procesie o nieważność małżeństwa, ponieważ jest rzeczą niemożliwą, by Kościół jako taki mógł być sądzony przez jakiś trybunał kościelny (diecezjalny). W moim przekonaniu błąd w tej koncepcji strony powodowej tkwi w utożsamieniu

---

⁹ Dz. cyt., s.378.

¹⁰ Dz. cyt., kom. do kan. 1431-1432.

¹¹ Dz. cyt., s.147-148.

moralnych osób prawnych z kościelnymi osobami prawnymi. Wiadomo, że jedynie te ostatnie (np. diecezje) mogą być stronami w sporze, np. o własność.

Obrońca wężła powinien czuwać, aby pytania stawiane przez sędziego osobom przesłuchiwanym w sądzie były odpowiednio ułożone, miały związek ze sprawą i uwzględniały tytuł nieważności. Na żądanie sędziego obrońca wężła ma obowiązek sporządzenia uwag przedwyrokowych. Czy wobec tego obrońca wężła może być nazwany pomocnikiem sędziego? W odpowiedzi należy stwierdzić, że nie można jego urzędu sprowadzać do roli pomocnika sędziego, ponieważ, jak to wykazano, cieszy się on licznymi uprawnieniami i daleko posuniętą autonomią w procesie o nieważność małżeństwa.

Jaka jest więc faktyczna rola obrońcy wężła w procesie o nieważność małżeństwa?

Biorąc pod uwagę dokonaną wcześniej analizę uprawnień i obowiązków składających się na wykonywanie urzędu obrońcy wężła w procesie o nieważność małżeństwa oraz przeprowadzoną krytykę opinii różnych autorów na ten temat, można (przy założeniu, że proces małżeński jest procesem spornym) postawić tezę, iż urząd obrońcy wężła posiada charakter kontrolny. Nie w tym jednak sensie, że obrońca wężła jest organem kontrolnym nadinstancyjnym. Nie jest on też organem kontroli pracowniczej. Do niego, wydaje się, należy przede wszystkim kontrola jakości podejmowanych czynności procesowych.